

חזיונות ודיקנאות

ביסודה של שורת המאמרים הבאים, שפונים הכונה והמאמץ לראות בתופעה ספרותית בודדת צומת חוטים, המשוכים מכל הקצוות הרחוקות של הויה גדולה — של עם ודור, של זרמי רוח, של אפיקי תרבות. ככל שידובר על פלוני הסופר ועל פלוני הספר ידובר על נתיבות ספרותנו בכללה. אמירת מה נאה אילן זה לא תחריש אף לרגע קט את הרעש הט" מיר של היער כולו.

המאמר שלפנינו מוסב על יצירתו של אשר ברש, שהיה בזמן האחרון איש פיוזה של הבקורת שלנו (עיון מאמרי היובל עליו בעתונות של שנת תרצ"ט).

א.

אם נאחו בקו הנטוי מרחוק, קו המלך של היצירה העברית, לא נגיע במישורין אל מרבית מנינה ובנינה של ספרותנו כיום, בלי אשר נחצה את היבשת הגדולה של ספרות המערב והצפון. יש פמליה של סופרים עבריים, שאפשר לקרותם בשם אנשי יפת, על שום שקרוב המהלך מהם אל הספרות שמעבר לתחומנו ורחיק המהלך מהם אל יצירת הדורות שמאחורינו. אמנם קמו לנו סופרים גדולים שהטמיעו קרקע עולם בקרקע הדורות ובהם עוד נבחין יפה את הקלסתר הגזעי של אמן עברי. אך היו וישנם כאלה הנושאים בצקלונם לקטרוץ כצרור עפר

מארץ היעוד, אשר בו תלויה כל תקומתם הספרותית. כמה וכמה הביאו לנו את אירופיותם, האמתית או המדומה, ברוב תכונה כאות נצחון וכשלל רב. הללו קרויים היו בשעתם החדשים.

פני-האמן בהירי הארשת הטבועים בכתביו של אשר ברש פנים עבריים חדשים הם. הוא השיג את קו ההרמוניה שלו על ידי צרופם הממוזג של יסודות רבים, הדרים אצלו להנאתם בכפיפה אחת, במקום היסוד האחד המושל בכיפה. הוא איש המזיגה האמתית, שהיתה ממנו טב כוונותיה של תרבותנו-החדשה. ספר וחיים, שם ויפת, ישן וחדש באו ועשו אצלו שלום של קיימא. בלי דוחק נת-ישבו סתירות והיו כלא היו. כשנסתכל ממחיצה זו אתורנית, אל הקופת הנפ-תולים, נהיה כמשתאים: למה רגשו רוג' שים? מין ניחותא יהודית חדשה מציצה אלינו כאן. ומאחר שגם עצם גילוייה היה בניחותא לא עלה על דעת איש לומר: ראה זה חדש!

סימנו של ברש היה עוד מראשיתו מיעוט תכונה, אך לא מיעוט בטחה. היא החל דרכו בלי אותה הפלאה בתיומה, כרשרושו של מלבוש ביום ראשון ללבית שה. הוא דלג על חגיגותה של ראשית ספירה והתחיל מאחד הימים שבאמצע. בזה גיפא הובלט עיקר מעיקריו: העדפת

האמצע על הקצה, ההפלגה וההפלאה שוכנות לפנים מן השורה או מן השורה ולחוץ, אך המוגמר והבטוח הם השירה עצמה, ואותם איוה לו ברש. אם המרחק בין המעמדים הללו אינו לפעמים אלא כפשע, הרי תהום רובצת תחתיו, והעובר — עוברו בחרף נפש...

אנשי מחשבה ידועים קבעו את הדבר, שיש דרגה של כמות, הנהפכת לאיכות חדשה. ואכן, כל "מאוד" הריהו תמיד לא אחד משיעורי המידות, אלא איכות אחרת. אנו העברים יצרנו תרבות של "מאוד". כל המובחר שבשדותינו הוא פרי, אך הוא שהצמיח לנו גם את הגיי-דולים השוטים שבהם. במהותו האמנותית של ברש יש — לכשנרצה לומר — משום סילוקו של "מאוד". זהו אמן המודד כל מידותיו כדרך הטבע וכדרך כם של דברים, לא למעלה-מזה כמלוא נימה. ערך ההפלגה מוחזק לנו, אך הערך המעויין והמדוקדק טעון היה מאמץ וכי-בוש, ואותם אנו מוצאים ביצירתו של ברש. מכלל זה יש להוציא את הספור "מול שערי השמים", הכולט גם בשמו אצל סופר אשר סולמו מוצב ארצה. זהו הספור היהודי ביותר, במשמעו העמוק של מושג זה, אצל ברש: כאן הכל כפוף "למאוד" גדול, מאוד שבמאוד, שהוא מרכזו הלוהט של הספור כולו. אולם ספור בודד זה, אף כי מן המובחר בכתבי ברש, אינו משמש דוגמה ומופת ליצורו. זהו פרט שיצא מן הכלל. לאן

יצא? אל דרך הדורות.

במקום שאתה מוצא את היסוד היהודי בפעולתו, שם אתה מוצא נהיה אל איך גבול, מכל נקודה שהיא מבקש היסוד היהודי להגיע אל האפסים. בפרוזה של ברש נתגלם לנו ניגודו של יסוד זה. א. ברש הוא כוהנה ושליחה של ההרמוניה הכבושה, שראשית חכמתה ייצוב גבוי לות. יצר האפסים נתחלף כאן ביצר המידה הקצובה. הנאה, השוקטה בתוך עצמה. עיקר גילוינו של סופר זה לא בקריאת דרור ליסודותיו, בשילוחם על מים רבים, אלא ביכלתו לגעור בהם, לרסנם, להטיל עליהם מרות. יצירתו מוסדה על שמירת תחומים מלבר ומלגו כאחד. אצלו אין הרויה מגיעה לידי שכ"רון ואין השטף עובר לשצף ואין פועם הלב מסעיר את העשתונות. לעולם הוא גדור בפני הפרץ. גדריו אינם נפרצים אפיי לו בשעות הגדולות, כשהמרחקים עומדים גלויים ושקופים כמזומנים להכבש באפס מאמץ. הילוך לאטו בפסיעות קבוצות עדיף לו מן הנס של קפיצת דרך. הנס הרי הוא קנין בעליו ולדברים אין חלק בהם, ואצלו הכל קיים בהסד עצמו, חסד החומר, ולא בחסדו של היוצר.

וכשם שאינו בא לזכות דרך נס כך אינו בא לזכות דרך אונס. הוא כובש את החומר לא על ידי אחיזה בציצית ראשו, אלא על ידי אחיזה בגופו ובשרו כמלוא תפוסת היד. היא שקוד שלא לאבד טיפה מן היש, אולם אין חפצי

להוציא ממנו טיפה על ידי לחץ יתר, בעל כורחו. אין הוא נדחק לכבשונם של דברים, כדרך שאינו נרדף אל איזו מטרה טמירה שמעבר להם. אלא שוהה אצלם גופם לשמם. לשם עצמם. ושהייה-לשמה זו היא היא הברית החדשה בין האמן והעולם.

הריאליזם שלו הוא כיבוש מתוך ויתור, קיפול מפרשים לפעמים צורך עגינה ביר טחת. מי שאמנותו היא בחריגה ממדת הטבע צפויה לו תמיד הסכנה של אבדן חופים, אך אם זכה יורוהו הכוכבים נתיב ומחוז. לא כן איש-המבטחים, שנמנעו ממנו זה האכזב וגם זה החסד. בפרוזה של ברש אין ההרפתקה האמנותית של חריגה משהי. שקיקתו היא אחרת. הפיר כה אך לא מעיטה מהלוח: זהו צמאין דברי רים כהוייתם, עולט כהוייתו. איש אולי לא ייקר כמוהו כל פלח של מציאות-הדברי רים. כאספקלריה מלוטשה הוא ציפן את ראות-העין בשלמות, בהקפדה של שמי רת פקדון יקר. עולם ומלואו אינם נחל- קים לדברי חפץ ולדברים אין-חפץ. יש חפץ גדול בכל מערכת היש. הריאליזם הזה הוא. מעין מפקד משק המציאות, בל יעדר בו דבר. לא לחדש הוא דא, אלא להיות נאמן. אולי לראשונה נסחל- קה כאן מאמן עברי שאלת מאי קא משי מע לך, כי הוא אינו אלא נאמן עם הדברי רים, והדברים נאמנים עם עצמם.

זוהי אפוא גם לא האמנות היושבת על

גדוכות. א. ברש אינו סופר מקטן, מבעלי ורמינהו כלפי החיים. הוא צד את צורתם של החיים אך אינו חד את היד- תם. אפילו כשהתארעות הדברים אינה כשורתה וקשה לנו ליישבה אין ה"א השאלה או ה"א התמיהה כפוייה עליה. גם אנחה. קובלנה. זעם ולעג אינם ממיי דותיו. הסופר אינו ממנה עצמו לשיפט על המעשים. שליחותו רק לראותם ילהרי אותם בלבד.

האמנות העברית במקומות חיותה הגדולים לא הטילה על עצמה שליחות זו. היא השתוממה אל הקיים. היא נפר תלה עמו. היא ביקשה לזקקה אך לא הקימה אספקלריות לצוד בתוכן את בבואותיו. עצם לשוננו העברית, שלא פסקה להיות לנו לשון-אמנות, איבדה בכל זאת את כושר-הממש והחלה כמעט משמשת חציצה בינינו לבין העולם. המראות וההוויות של עולם ומלואו שינו את טעמם והפסידו ממהותם משנכנסו לתוך ספירתה. ובאותן התקופות גופן היו תה לנו לא רק לשון של אמנות אלא גם אמנות של לשיף. הלשון סלסלה בעצמה עד כדי הסחת דעה גמורה מן הבא לידה. מרוב כרכורים משונים שכחה להציג כפי רגל על אדמת המציאות. אין ספק, תורי- מה שבנו גופא הביאה את לשוננו הנאה לידי כך. המליצה היתה המבוי הסתום שלתוכו נתקעה זיקתנו הפגומה אל העולם. שום רנסנס לא נתכן למענו בלי

תיקון עגם זה. תקופת ההשכלה כבר היתה בלי ספק תקופה של בקשת מצי- אית. אולם אבותיה של אותה תקופה יצ- או לחפשה בדרך רחוקה — ביצילם התנ"ך ובניכי התנ"ך. משולים היו לקי- לומבוס שהפליג לפאתי מערב על מנת להגיע מזרחה. צחיפיה של תקופת ההש- כלה היו חיפושי דרך קצרה אל המצי- אות. ודרך זו נגלתה ונכבשה אט אט בתקופה הבאה. היא תעיפתנו. דירות חלפו ודורות באו. זרמי הרוח החליפו ערוצם כמה מונים, עד שרוח היצירה העברית גילתה לבסוף את הקרוב ביותר. את עצם המציאות, את החיים כהוייתם. הריאליזם הוא הפרי האציל ביותר של תרבותנו. אותה שעה, כשיציר עברי נמ- לך ואמר: „אספרה כמוי“ — נתחוללה אחת התמורות הגדולות בחיי רוחנו.

יצירתו של אשר ברש היא שלב בולט בהתפתחותו של הריאליזם העברי. סגור לותיו הריאליסטיות. טבועות טביעה עמוקה בעצם חיתוך לשונה החסרה לכ- אורה סימני היכר מיוחדים, והיא מן המצויינות בדורנו. לשון זו היא גם דשנה וגם מנופה. לשון חכמים ולשון חיים כאחת. אך בשום פנים אינה גע- שית מטרה לעצמה או אפילו מטרת משנה. אלא נשארת תשמיש וכלי שרת נרידא. תמיד היא מבליטה את תכנה ואינה מבליטה את עצמה. אצל ברש נס- תיים להלוטין פולחן של לשון ותמורתו

בא משק של לשון, אך משק למופת. הסלסול תם, ואת מקומו תפס הטיפוח הנכון, השיקול המינשב. הדיוק המוק- פה, ההבחנה של שמיניות שבשמיניות בהעברת חרט הלשון על פני הדברים. בלשון זו אין משתעשעים, — בה שול- טים על אדם ונוף, על מערכי היקום. ארון-הספרים הגדול שלנו אינו אלא ה„הינטרלאנד“ שלה רביה-שפע, אך פניה אל העולם. העין שביות המראות וכובשתם בראה לה ניב שפתים כצלמה וכדמותה. הן בדרך אמנותו והן בדרך סגנונו הניח א. ברש כל היתם של יחוד ולא קיבל אלא חותמם של הדברים עצמם.

סופר כבוש זה נפתח לדברי-ממש כשם שנפתח אחרים לכל נצנוץ חוץ. יצר שהיה חבוש וטמון בנו משך דורות פרץ כאן החוצה בשל מאוד, ואין לשאול עתה לחפצו, כי הוא גופו החפץ. בווי- תם המלאה, הדשנה של הדברים, הוא הוגג את הגו, שולח את תרועת נצ- חונה. הממשות ניתנת לנו אצלו במזומן שבמזומן, בטבין ותקילין. גע בה, הפון בה, בדקנה שבע בדיקות — בעינה ובטיבה היא עומדת. העולם ניצוד יפה יפה בבלי הצידי של חושי האמן. שליטה גדולה ניתנה לו לאמן על כל הבא ליחו. שליטה זו שפוכה בעוזה על פני „אהד בה זרה“, למשל, הרומן האחרון של ברש. ומבחינת שלטונו של הריאליזם

אנו עומדים כאן בשלבו הגבוהים של
המחבר.

הריאליזם מסוג זה אינו מהבה או מער
מיק את ממדי העולם. אך בתוך הממד
דים הרגילים הוא מקנה אותנו לנו קנין
מלא. במשק הרחובי שלנו. דל הממשל
הרי קנין זה בנק הוא. אין צורך לגלות
עולמות במקום שהגלוי ועומד טעון
גילוי עדיין. אולם כשבטל כל גילוי
בטל טעמה של ספרות הריאליסטים
האחרונים — וזו מידתם של אחרונים
שהיכולת עודפת אצלם על הצורך —
נהפכו אפילו לצידי גילויים, ולשם כך
הם מפרידים את המציאות לסיביה הרי
הם מביאים לנו מציאות קטולה. אך
הריאליזם הטוב גם הוא אינו סוף פסוקה
של היצירה הספרותית. יש לפשוטם של
חיים איזה "ואידך" הנלחש והנרמז
באמצעים דקים יותר. הריאליזם של
ברש מתקרב לפעמים אל אותו התהום
שמעבר לו מציצים מסתורי החיים. אך
מאידך גיסא יש שהוא נלבט במיאפסים
כספינה גוששת. אולם בראשה ורובה
שוכנת יצירתו בגוש האמצע שבין הנע
לם ובין החשוף שבמציאות.

באלכסונים שונים נבלטת ביצירתו
סגולת האמצע ומציץ החסד השלילי של
שביליזהב. אולם היוצר שיחידתו עדין
פונה אינו וקלע לרשות האמצע. שאינה
עשומה להיות רשות יחיד. אכן ספירתו
של ברש אינה ספירה של רשות היחיד.
הוא יוצר "נוכת" ולא "מדבה בעדו".
נוכת מין נוכת שכותב שבעם האמן
המושב נשען על שכותב מיושבת שבו
נו. אלו שנתרווחו במצואותנו ונטרדו
מספרותנו. החדש שבו הוא היתקהמשי
ען ותקיעת יחד אחרת במערכות החיים
ובמצרמות היות שלנו.

(עוד פרק יבוא)

א. קריב

חזיונות ודיקנאות

ראה זו: כמה מבהיקות השמשות וכמה מרובצים השבילים במשכנות ישראל שהועלו על בדיו של אשר ברש — כמה יפייפות באהלי שם אלה! רובי אנשיו, גם אנשים מן העם, אינם מצטרפים כלל לרוב מנין של אוכלוסי הפרוזה שלנו, אשר ביקשה את „היהודי למאוד“, לפתית באחת הבחינות. סתם נפש מישראל הריהי באספקלריה הספרותית שלנו מהוץ לישובו של עולם. לעתים שכיחות חקקו אמני החרט לפנינו בריות משונות, נפֿ שות גלעגות, שלומיאלי אלהים ואדם, וקראו, אם בלב רגז ואם בלב דני, לאמור: אלה אנשיך, ישראל! אחרים, והם המעֿ טים, הראו את היהודי אשר גדל מן החיים, את המנוצח שהוא המנוצח. על כל פנים היה משתמע לנו מעין בניקראב, שדרך היהודי בעולם וישובו של עולם לאו חד הוא.

אצל ברש סתם יהודי הוא פלח חי מישובו של עולם. יהדותו של אותו סתם יהודי אינה סתירה ואינה פלוגתא לחיים מתוקנים, אלא אחת הצורות הנאות שלהם. אנשים של צורה שנחרתו בקולך מוטו הם רובם ככולם התגלמותה של

(*) עיין גליון ל' תשרי ש. ז.

אותה מימרא, שהשמיעו אנשי הישוב הגדולים שבתרבותנו: „טוב תורה עם דרך ארץ!“ שוחרי המזיגה הזו ומרֿ צאיה לא נעדרו מתוכנו בכל הדורות, וברש עשאם שתי במסכתו. אם מצינו אצלנו אחד בטלן, כגון ר' מנלי ב„יהודי מצרה נחלץ“, הרי זה בפירוש יוצאֿ דופן במשפחה של אנשימעשה, מין בשאינו מינו, טפל ולא עיקר. ר' מנלי אינו קיים אלא בזכותו ובפורונו של קלמן חקר. במקום שתורה ודרךֿארץ נתפלגו זו מזו הבכורה עוברת מעם ר' מנלי ושכמותו אל קלמן חקר ושכמותו. אך דרך כלל אין מן ההכרח שיתפלגו, כי זיוגם עולה יפה לפי א. ברש.

יהודי פירושו אצלו לא מבלה עולם, אלא לעתים מכריעות, דוקא מקיים עולם. אף הוא אינו מסניגוריה של הגלות, אך הוא מראה לנו לא מה שהגלות עשתה בנו, אלא מה שאנו עשינו בה. הרבה קלקלה הטילה בנו הגלות — עיין מנדלי, למשל, הרבה מן השבת של החיים שטרנו לנו — עיין פרץ ואש, למשל, אך מחוץ לזוהמת החול ולתפארת השבת, מחוץ לנושאי המארה ונושאי החסד, היו גם נושאי תקומת החיים בין פורענות אחת לחברתה ואלה הם אנשיֿ

של כרש. היהודי שלו הוא זה שהשפיל ליצור מעמד ולהחזיק מעמד בעולם, עד שקרקעֿהעולם לא נט תחתיו. אין הוא עורך גלות, אלא חוקע יתדותיו במקום שהוא ולשעה שהיא. אנשיו, בין בתורת יהודים ובין בתורת טיפוסים פסיכולוגיים, הם בניֿבית בעולם הזה. אצלו אנו מוצאים את השושלות הנאות של האדם הבינוני, את בעלי הולם החיים הקצוב, אנשים כדרכם, שלא נגדע גזעם ולא נס לית שרשיהם. הוא מתאר את חייהם ביודעים ושר את שירתם אולי בלא יודעים.

ספרותנו הסיחה דעתה מאלה, כמעט פסחה עליהם. הריאליסטים המובהקים הלכו בעיקר אל השיפולים שבחיינו. הרומנטיקים הלכו אל העליות שבהם, שתי הכתות נשאו עיניהן מן המצוי אל הרצוי, הללו גררוהו בפכתונם והללו משכוהו בדמיונם. הסופר הריאליסטן היה חולק על המציאות הקיימת בשם אותה מציאות נכספת, הסופר הרומנטיקן נטל אותה מציאות שבכיסופים וחיפה בה את המֿ ציאות הממשית, הריאליזם שלנו אף הוא הטיל שליתות על עצמו — הוא בא לפשט את העקמומיות שבחיים. סופר מסוג זה, כמוהו כרופא, נזקק אל הפתורֿ לוגיה שבחיים בשם ברייותֿהחיים. בריֿ אליזם של ברש נעלמה נהיה זו מן המצוי אל הרצוי. אין כאן הנחה תחילה, שהוטל

איזה פגם הטעון תיקון. יצירתו הריהי עלית רגל אל החיים כתיקונם. לאמר: הנה הנם החיים, בואו ונחזה בהם.

אנשיו אנשי מעמד הם. לרוב נחנו גם במעמד הרגלים, גם במעמד הרוח. לא זו שהכל מוצק ואיתן בעולמם, אלא הערֿ עור אינו שפון כאן בפנים, כפרי שנגעה בו רקבובית. אין זה עולם בליֿמוט, אך יותר מכן אין זה עולם נפסד ותלוי על בלימה. מתחת לכל הערעורים קיים ועומד כאן יסוד בליֿעורער. חולית חיים עשויה פה להתפקק, אך השלשלת קיימת. יש ואיש נמחה וביתו קיים, יש שבית נמחה והאיש קיים. ורק באחד מסיפוריו נמחים האיש וביתו יחד. והפליאה שבדבר השאל שם לאותו סיפור: „איש וביתו נמחו“. תופעהֿשלאֿכדרכה זו נתכנה אצלו דוקא בסיפור ארץֿישראלי, משום שכאן הוא מתאר חיים בבנינם ועוד לא במעמדם. כאן אנו נצבים לפני עריסתו של אותו מעמדֿחיים, שעליו יסודה הפרוזה הברשית, ותינוק שבעריסה יש שהוא בריאֿבשר וסמוק לחיים ומובטח לו שהוא בן עולם הזה (כגון „גננים“). ויש שהוא קפודֿחיים מתחילת ברייתו. הסיפור הגליצאי של ברש אחוז באמֿ צעיתה של שלשלת ופתים הוא מוליכנו אל שפוליה. הסיפור הארץֿישראלי שלו אחוז בחוליתֿראשית, שהמשכה ספק עולה, ספק אינו עולה. האחיםֿה„גננים“

הם אבות, מניחי יסוד, נוטעי הנטעים; האחים פרץ וקובקי („אהבה זרה“) הם בנים ויורשים, אוכלי הפירות שעשה אביהם. רודורפר הוא יפה-הנפש שבגיי בורי ברש מבין הבנים, אך גדול כוחו לקטוף פרחים מלקטוף פירות. ככל גזע שנתעדן יותר מדי מתחיל כבר אצלו קר הירידה. ברם, יוצרו הממאן בעקירת שלשלת משאיר גם לפניו שער תיקון — היא ארץ-ישראל, כלומר, ראשית חדשה, מקום שהקשת נטויה שוב אל על. אבות ובנים אצל ברש אינם מתחיים, העומדים משני עבריה של פרשת הזמן. לכל היותר הם פונים לעברים שונים, אך אין כאן מערכה מול מערכה. הדורות מתפלגים, אך אינם מתנצחים ואינם עושים מלחמה. בספרו האחרון, „אהבה זרה“, הכין הסופר לכאורה הרבה חומר נפץ, אב חסיד ובעל בעמיו — מזה ובן ההולך שולל אחרי נערה נוצרית — מזה. האין כאן זירה לסערת-משפחה, לפולמוס דורות, להתנגחות של עקירות והנחות? ברם גם אהבה זרה זו אינה מולידה סכסוכים דרמטיים, רק משרה רוח של עצבות על המשפחה. הכל מהלכים על בהונות, כאילו חולה בבית. הכל שותפים בצער, לרבות הגבור גופו ומחלוקת אין. הלב והמורשה נתלקו ביניהם, אך לא נתלקו האב ובנו. זו משנתו של ברש: יש קרעים ואין יריבים; יש חילוקי חיים,

אך אין פולמסאות של הנין כנגד לאוין ושל לאוין כנגד הנין. שטח-הביניים שבין דור למשנהו ודאי אינו עשוי חלק, אך אינו יוצא מכלל מישור. חריץ עמוק שאין לסתמו עובר רק בין שני העולמות — עולם ישראל ועולם הגויים — השוכנים זה בצדו של זה. ברש אוהב להסתכל במגעם ומשאם של עולמות שנים אלה, בגשרים ובמעברות הצצים ביניהם בעתות-שלום. היהודי והגוי השרויים משני עברי החריץ עושים מסהר וקנין זה עם זה. כורתים לעתים אפילו ברית ידידות (כגון ברוך וילדר והכומר מרקובסקי), תולשים בגניבה ציצי אהבה מעבר לחריץ (רודורפר) ופעמים גץ של אהבה יוצא מכאן ומת לקח מכאן („אהבה זרה“). אין צורך לומר, שהצד המתקרב, הפורש ברכה והמדבר שלום הוא היהודי. לא בדרכי טמיעה, על ידי ביטול עצמו, אלא בדרכי שלום, על ידי גשרי-חיים בין עצמו וזולתו, מנסה היהודי של ברש לסלק את החץ בינו לבין שכנו הנכרי, וכך יקנה לו שלנה לשעה, לדור, לפרק-זמן שהוא, כי חיי-שעה קרויים אצלו חיים. כידוע, הרי זו אחת הדרכים של דברי ימינו בתקופות הגלות, אך מתוך דברי ימינו באותן התקופות ידועות לנו גם תוצאות תיה של ברית-פשרה זו עם שאינו בן ברית. הלה, שאינו בן-ברית, מקבל

לכאורה את היד הפשוטה לשלום, אך בכבשונו הוא זומם תמיד משהו, וביום בו יפיק את זממו תבוא השואה. אולם גם ביום שואה נראה אצל ברש את האדם מישראל בתרומיותו ולא בקלקלתו (עיין „תמונות מבית מבשל השכר“). יהודי מט ונופל — כן, אך יהודי מתרסק ומת-מעך, יהודי נעוה-פנים — לא ולא. כושר הקרבה האמתית בין היהודי והגוי הרעמד למבחן מכריע ב„אהבה זרה“. הסופר כאילו בוחן כאן את האיתן בגשרים — את האהבה. לא הסביבה הזרה מזה ומזה, לא הליכות-חיים זרות, אלא עצם האהבה הזרה באה כאן בכור-הנסיון — הסותמת היא את התהום או רק מחפה עליה? והתשובה שניתנה ברומן זה מוהלטת מאד, במקום שהביבה לפנינו דמות חסדה של האהבה, שם גופא מתגלה הפרצוף הגויי במילואו, במהותו, בגופי יסודותיו. פרץ ופרניה, הנאהבים והנעימים, נפרדים לא רק כשתי קומיטות לחוקות שנתקרבו לשעה, פרי-דתם עמוקה יותר — הלא היא פרידה של נפגע ופוגע, של יהודי וגוי. יש בסיפור „פשוט“ זה מאות הזמן, לכשר תמצא לומר, הרי זה מעין תמצית-סיכום לתקופת האהבה והאחווה שלנו עם שכנים ידועים בארצות ידועות. הסופר אומר לנו כך: משום דרכי שלום ואהבה הנה ביקש היהודי להיות לא יהודי-טאד, אך

שכנו הגוי נמצא בכל זאת גוי למאד... מבחינת הסתכלות בעצמנו אין יציר-חו של ברש לא הסתכלות-שבבקות ולא הסתכלות-שבדבקות. אך בה מנצנצת זהורית של דם יהודי סומק ומזוקק כאחד — שתי הסגולות שנפרדו זו מזו באספ-קלריה של כמה סופרים עבריים אחרים. האדם מישראל הוא אצלו לא בעל-גוף גרידא ולא בעל-נפש גרידא, כי אם מזיגתם הכבושה של שניהם יחד. אך צירוף גדול — ולא מזיגה — של „בריות“ ו„נהורא“ ניתן על דרך הסמל בסיפור שכבר נזכר לעיל — „מול שער השמים“. השמש שהתבצר יחידי בבית הכנסת מול חיילותיו של גונטא, פועל תחילה בכוח היד והאבק, ורק לאחר הגבורות שהראה בדרכו זו מתחילה פעולתו היהודית — פעולת המעונה על המענה: גופו מופקר ליסורים ועיניו חולשות על בעל האגרוף והרצועה. ולבסוף הוא לוחש אל מכהו: „עיפת, בני, נוחה רגע, נוחה...“. זהו אחד הפסוקים הגדולים של הפרוזה העברית: הקול קול יעקב אל ידי עשו טוב למצוא פסוק זה דוקא אצל סופר כאשר ברש; טוב לראות את בעל שביל-הזהב כשהוא חורג משבילו ומוצא את זהבי-הדורות.